ייִוואָ בלעטער

שריפֿטן פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט

באַנד XLV

ייִדן אין צענטראַל־ און מיזרח־אייראָפּע
אין 18טן און 19טן י״ה

ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט — ייִוואָ
ניו־יאָרק, 1975

מעצער פינקס

אין ייוואָ־אַרכיוו געפינען זיך צוויי בענד פסק־דינים פונעם בית־דין אין מעץ, פון די יאָרן תקל״א—תק״נ (1771—1790). דער ערשטער באַנד האָלט 97 פּאַליאַזייטן, דער צווייטער 147. חוץ דעם געפינען זיך אַ צאָל לויזע בלעטער, וואָס די לעצטע דאַטע פון דער פאַר־שרייבונג איז 1790.

אויפן ערשטן לינקן בלאַט פון צווייטן באַנד איז פאַראַן די ווײַטערדיקע אויפשריפט: „פנקס הלז מחזיק קמזי״ן [147] דפים ועד בכלל והוא מיוחד לכתוב בתוכו כל הפסקים ומעב״ד [מעשה־בית־דין] שיצאו ויקימו ע״י הב״ד פה קהילתנו מהיום ולהבא.״

די פסק־דינים נעמען אַרום אַ רײַכע גאַמע פון די פאַרשיידנסטע ענינים: פּריוואַטע געלט־סיכסוכים, פאַמיליע־ענינים, סיכסוכים צווישן יחידים און חברות, ענינים פון מאָראַל, צוואָות אאַז״וו. זיי גיבן אַ פּילזײַטיק בילד פונעם לעבן פון דער מעצער קהילה אין די 70ער און 80ער יאָרן פון 18טן י״ה.

מיר דרוקן דאָ איבער צוויי פסק־דינים פון דעם ערשטן באַנד.

פסק־דינים פונעם בית־דין אין מעץ

דף ט״ו ע״ב מעב״ד שנעשה עבור החברא מלביש ערומים. בין אנשי ידלא זעריג עם הקהל זעריק.

בא לפנינו ב״ד ה״ה התורני כהר״ר ליב ווירמש מורשא של החברא קדישא מלביש ערומים עם הישיש ר׳ מאיר לור ור׳ איצק ב״ר זיסקינד חלפן ור׳ אליה ג״ב [?] בכו״ה מכל החברא כפי מאמרם. מאחר שנפלה פרישות בין החברא ע״ד התנאי שכתוב בשטר שלהם להלביש שלשה ילדים הלומדים. והאידנא נפישא רמאי שהילדים לומדים ע״מ לקבל פרס מלבוש מהחברא ואח״כ בורחים מבית הספר. ובשביל זה רבות מסרבים לשלם מה שחייבים כי אומרים אדעתי דהכי לא נדרנא. ורבים מהחברא רוצים לצאת מהחברא עד שכמעט יהי׳ בטל הוועד כלל וכלל ואין סיפוק בידם לקיים התנאי על אופן המבואר בשטר. רק לזאת הסכימו כולם להלביש תחת שלשה ילדים שני ב״ב עניים מקהילתנו יע״א ואותן שני ב״ב לא יהיו מאותן שבחברא. ועל זאת מרוצים לעשות קישור מחדש בכא״ה ולא די שאינם רוצים לגרוע, רק להוסיף פסיקת דמים עבור שני מלבושים ב״ב הנ״ל כדי שיעלה יחד השני מלבושים יותר מחמשים ליוור מה שלא הוציאו מתחילה הילדים. ואין לך מצוה גדולה מזו. בעתים הללו שכיום קשה מחברתה. שכמה עניים אין להם לכסות בשר ערוה. גם צעקת רבים מהחברא מאחר שיש כמה תנאים בשטר שלהם בחרם. ורבים נכשלים במצודת חרם. לזאת דעותם מסכמת לבטל החרמות אם הב״ד מסכימין לזה. ולאחר ששמענו דבריהם, מצאנו עפ״י לשון השטר שלהם יש כמה צדדים להתיר לשנות מצדקה לצדקה. באשר שלפי משמעות השטר הוי כמעט ממין שאין לו תובעים. ומעתה לית דין צריך בשש שאין זה שינוי רק הוספה ובפרטות לעשות משמרת שלא לבטל הוועד כלל וכלל לזאת דעתנו מסכמת לדעת החברא לצאת ידי נדרם להלביש תחת הילדים שני ב״ב עניי עירנו דווקא. אך זאת מצאנו שאותן שני ב״ב יהיו לומדים. דהיינו

המכונים בשם חבר. ולאותן שבחברא אפילו שאין לו חבר הקרוב קרוב קודם. ומה שנוגע לבטל החרמות דעתנו מסכמת לזה מאחר שכולם מסכמים. רק מאחר שכל השטר של החברא קדישא הנ״ל סובב והולך עפ״י מרא דאתרא לזאת מצאנו לשאול פי אדונינו מורינו ורבינו אב״ד נר״י אם הוא מסכים לבטל החרמות אזי יראה עיני החברא כטוב בעיניהם לבטל מהחרמות מה שירצו. המעב״ד הנ״ל נעשה היום יום החמישי אחד עשרים לח׳ שבט תקב״ל הדיינים ה״ה מו״ה סענדר כץ וה״ה מו״ה מרדכי לור. והשליש ה״ה התורני פו״מ מו״ה יוסף ווילשטט.

איבערזעצונג

דף ט״ו עמוד ב׳ מעשׂה־בית־דין וואָס איז געפּסקנט געוואָרן פֿאַר דער חבֿרה מלביש־ערומים תקל״ב: פּסק־בית־דין צווישן די מענטשן ידלא זעריג און דעם קהל [פֿון] זעריק.

פֿאַר אונדז, פֿאַרן בית־דין, איז געקומען דער תּורני כּבֿוד הרבֿ ר׳ ליב ווירמש דער גבאי פֿון דער חבֿרה־קדישא מלביש־ערומים מיטן זקן ר׳ מאיר ליוועך און ר׳ איצק בן ר׳ זיסקינד חלפֿן און ר׳ אליה ג״ב [?] מיט דער פֿולמאַכט פֿון דער גאַנצער חבֿרה. לויט ווי זיי האָבן געזאָגט. אַזוי ווי ס׳האָט זיך אַרײַנגעכאַפּט אין דער חבֿרה אַ צעטיילטקייט צוליב דעם תּנאַי וואָס איז פֿאַרשריבן אין זייער שטר צו באַקליידן דרײַ קינדער וואָס לערנען. און הײַנט זענען דאָ אַ סך ליגנערס, און די קינדער לערנען כּדי צו באַקומען באַצאָלט אַ מלבוש פֿון דער חבֿרה און דערנאָך אַנטלויפֿן זיי פֿון דער שול. און צוליב דעם זענען דאָ אַ סך וואָס זאָגן זיך אָפּ צו צאָלן וואָס זיי זענען שולדיק, ווײַל זיי זאָגן אַז נישט אויף אַזאַ באַדינג האָבן זיי מנדר געווען און אַ סך פֿון דער חבֿרה ווילן אַרויס פֿון דער חבֿרה, ביז דער וועד קען נאָך אין גאַנצן בטל ווערן, און זיי קענען ניט מקיים זײַן דעם תּנאַי ווי עס איז אין דעם שטר. דערפֿאַר האָבן אַלע מסכּים געווען צו באַקליידן אַנשטאָט דרײַ קינדער צוויי אָרעמע בעלי־בתּים פֿון אונדזער קהילה. דער אייבערשטער זאָל זי אויפֿריכטן, אָמן. און יענע צוויי בעלי־בתּים זאָלן נישט זײַן פֿון דער חבֿרה און דערפֿאַר זענען זיי וויליק צו מאַכן אַן אָפּמאַך פֿון דאָס נײַ אויפֿן בעסטן אופֿן, און נישט נאָר וואָס זיי ווילן נישט פֿאַרמינערן [דעם אָפּצאָל] נאָר זיי ווילן נאָך מוסיף זײַן אַ געלטאָפּצאָל פֿאַר צוויי מלבושים פֿאַר די דערמאָנטע בעלי־בתּים, כּדי עס זאָל פֿאַר די צוויי מלבושים אין איינעם באַטרעפֿן מער ווי פֿופֿציק ליוועך, וואָס מ׳האָט עס לכתּחילה נישט אויסגעגעבן פֿאַר די קינדער, און ס׳איז נישטאָ קיין גרעסערע מיצווה, אין די איצטיקע צײַטן, ווען איין טאָג איז שווערער פֿונעם צווייטן, ווען אַזוי פֿיל אָרעמע־לײַט האָבן נישט [מיט וואָס] צו פֿאַרדעקן זייער נאַקעט לײַב. און אַ סך פֿון דער חבֿרה שרײַען, אַז אין זייער שטר זענען פֿאַראַן אַ סך תּנאָים מיט אַ חרם. און אַ סך ווערן געשטרויכלט אין דער נעץ פֿון אַ חרם. דערפֿאַר זענען זיי געקומען צו אַ מסקנא בטל צו מאַכן די חרמות, אויב דער בית־דין איז מסכּים דערצו. און נאָך דעם ווי מיר האָבן געהערט זייערע רייד, האָבן מיר אויסגעפֿונען לויטן לשון פֿון זייער שטר, [אַז] עס זענען דאָ עטלעכע מעגלעכקייטן צו בײַטן איין צדקה אויף דער אַנדערער, ווײַל לויטן באַטײַט פֿונעם שטר איז ער פֿון אַזאַ מין, וואָס ער האָט נישט קיין מאָנערס, און פֿון איצט אָן דאַרף מען גאָרניט בײַטן, ווײַל דאָס איז נישט קיין שינוי, נאָר אַ הוספֿה, און ספּעציעל כּדי צו פֿאַרהיטן, אַז מע זאָל נישט אין גאַנצן מבֿטל זײַן דעם וועד. דערפֿאַר זענען מיר מסכּים מיט דער מיינונג פֿון דער חבֿרה, אַז זיי זאָלן מקיים זײַן זייער נדר דערמיט וואָס זיי וועלן באַקליידן, אַנשטאָט די קינדער, צוויי אָרעמע בעלי־בתּים פֿון אונדזער שטאָט דווקא. נאָר מיר האַלטן, אַז די צוויי בעלי־בתּים זאָלן זײַן לומדים, דהײַנו וואָס זיי האָבן דעם טיטל חבֿר. אָדער אַפֿילו אַזעלכע פֿון דער חבֿרה, וואָס זיי האָבן נישט קיין [טיטל] חבֿר. דער נענטערער קומט פֿריִער. און וואָס עס איז נוגע דאָס בטל מאַכן די חרמות, זענען מיר מסכּים דערצו, נאָך דעם ווי אַלע זענען מסכּים. נאָר אַזוי ווי דער גאַנצער שטר פֿון דער אויבן דערמאָנטער חבֿרה־קדישא פֿונקציאָנירט לויטן מרא דאַתרא, דערפֿאַר האָבן מיר געפֿונען פֿאַר נייטיק צו פֿרעגן אַדוננו מורנו ורבנו, דעם אַבֿ־בית־דין, דער אייבערשטער זאָל אים באַהיטן און באַשירעמען, צי איז ער מסכּים בטל צו מאַכן די

חרמות — און דעמאָלט וועלן די פֿאַרוואַלטערס פֿון דער חבֿרה טאָן דאָס, וואָס זיי האָבן אָזוי געוואָלט — בטל מאַכן די חרמות.

אָט דער אויבן דערמאָנטער מעשׂה־בית־דין איז אַרויסגעגעבן געוואָרן היינט, דאָנערשטיק איין און צוואַנציק טעג אין חודש שבֿט תּקל״ב. די דיינים הרבני המופֿלג מורנו הרבֿ סענדר כּץ און הרבני המופֿלג מורנו הרבֿ מרדכי ליווער און דער שליש הרבני המופֿלג, דער תּורני, דער פּרנס ומנהיג מורנו הרבֿ יוסף ווילשטאָט.

דף כב

בא לפנינו ב״ד הנער ר׳ משה פולדא משרת אצל ר׳ נטע פולדא ובקש מאתנו ב״ד להזדקק ולשמוע את מאמר הנערה קילכה בת רפאל בפלוי [?] אם מחזקת את הלעז שהוציאה עליו לאמור ממנו נתעברה. כי היא הרה לזנונים. כי בוודאי לא תעיז בפנינו להחזיק דברים הנ״ל. ונזדקקנו אנחנו ב״ד לשלוח אחריה. ובאתה הנערה הנ״ל עם אמה פראטלכה וחתנה אלי׳ ג״ב [?] והעיזה פניה נגד ר׳ משה הנ״ל בעזות מצח כזונה ור׳ משה הכחישה וטען אחרי שידוע [שידוע] לכל שאינה מיושבת בדעתה ושוטה אין לו בושת להעיז במצח נחושה כזונה מאנת הכלם להגיד האמת כי מעולם לא נשמע שום דבר עול ועון ממנו. בפרט שלא הי׳ שום קרבית עמה. והאם של הנערה הנ״ל וחתנה הי׳ רוצים להחזיק את דבריה עפ״י מאמרה אף שהודו שהיא שוטית ועשאה גם זולת זה מעשים מכוערים. מ״מ התאמצו לתבוע ממנו לשלם דמי הוצאות הלידה ושאר הוצאות בימי הלידה. ואחר ששמענו דבריהם ושלחנו אחר העדות שסמכו ובטחו בו צד הנערה. ואחר החקירה הטוב מצאנו דלית בו ממשא בדברי העדות, אדרבה צד הנערה הם מוחזק כפרן ע״י העדות בכן יצא מאתנו ב״ד באשר שדברי הנערה כי הומיה ובלי דעה מה והיא אינה מיושבת בדעתה מ״מ הטלנו על ר׳ משה הנ״ל חרם הגדול לגלות האמת. ומאחר שקבל עליו ר׳ משה החרם הגדול ששקר ענתה בו ואין עליו שום בירור כלל וכלל בכן אין לו עליו שום טענה ותביעה ואין חוששים ללעז שלה. הפסק הלז יצא מפי ב״ד היום יום הראשון אחד עשר יום לח׳ אדר שני תקל״ב לפ״ק הב״ד ה״ה אדמו׳ הגאון אב״ד נר״ו וה״ה מו״ה יודל מערכינגן וה״ה מו״ה מרדכי לור.

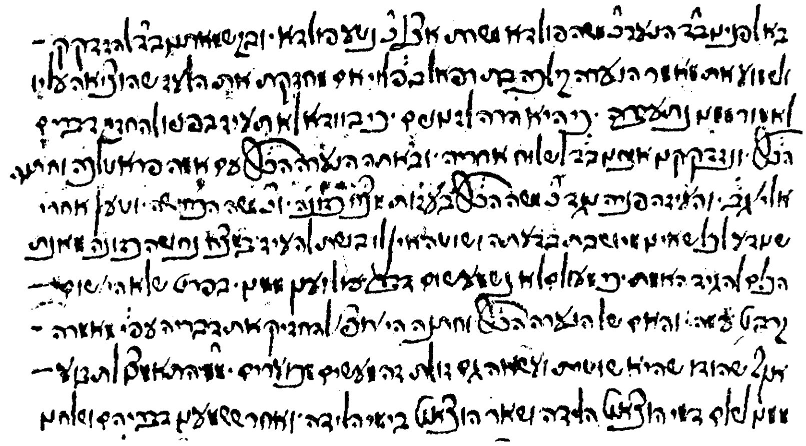

איבערזעצונג

דף כ״ב

ס׳איז געקומען פֿאַר אונדז, פֿאַרן בית־דין, דער יונגער־מאַן ר׳ משה פֿולדאַ, אַ משרת בײַ ר׳ נטע פֿולדאַ, און געבעטן אונדז, דאָס בית־דין, אַז מיר זאָלן זיך דורכויס צוהערן צו

די רייד פֿונעם מיידל קילכה בת רפֿאל [...], צי זי האַלט זיך נאָך בײַם בילבול וואָס זי האָט אַרויסגעלאָזט קעגן אים, אַזוי צו זאָגן: אַז פֿון אים איז זי פֿאַרגאַנגען אין טראָגן. ווײַל זי איז טראָגעדיק פֿון זנות. ווײַל אַוודאי וועט זי פֿאַר אונדז אין די אויגן נישט האָבן דאָס עזות זיך צו האַלטן בײַ אירע אויבן דערמאָנטע רייד. האָבן מיר, דער בית־דין, תּיכּף געזען, אַז מע זאָל שיקן נאָך איר. איז געקומען דאָס אויבן דערמאָנטע מיידל מיט איר מוטער פֿראַטלכה מיט איר חתן אלי׳ ג״ב [?] און זי איז געווען חוצפּהדיק קעגן דעם אויבן דער־מאָנטן ר׳ משה, מיטן עזותדיקן שטערן פֿון אַ זונה. און ר׳ משה האָט זי אָפּגעלייקנט און געטענהט, אַז ס׳איז אַלעמען באַוווּסט, אַז זי איז שוואַכזיניק, און אַ שוטה האָט נישט קיין בושה. און זי רעדט מיט עזות, מיט אַ קופּערנעם שטערן, ווי אַ זונה און זי שעמט זיך נישט און זאָגט נישט דעם אמת. ווײַל מ׳האָט פֿון אים קיין מאָל נישט געהערט קיין עוולה און קיין זינד, בפֿרט אַז ס׳איז נישט געווען מיט איר קיין שום נאָענטקייט. און די מוטער פֿונעם אויבן דערמאָנטן מיידל און איר חתן האָבן געוואָלט פֿאַרפֿעסטיקן אירע רייד, לויט ווי זי האָט גערעדט, כאָטש זיי האָבן צוגעגעבן אַז זי איז אַ נאַר און אַז זי האָט שוין אַחוץ דעם געטאָן מיאוסע מעשׂים. פֿון דעסט וועגן האָבן זיי זיך באַמיט צו מאָנען פֿון אים, אַז ער זאָל באַצאָלן די הוצאות פֿון דער געבורט און די איבעריקע הוצאות אין די טעג פֿון דער געבורט. און נאָך דעם ווי מיר האָבן אויסגעהערט זייערע רייד און מיר האָבן געשיקט נאָכן עדות, וואָס דעם מיידלס צד האָט זיך אויף אים סומך געווען און זיך אויף אים פֿאַרלאָזט, און נאָך אַ גוטער אויספֿאָרשונג, האָבן מיר אײַנגעפֿונען, אַז ס׳איז נישטאָ אין די רייד פֿונעם עדות קיין שום ממשות. אַדרבא, דעם מיידלס צד ווערט, לויטן עדות, געהאַלטן פֿאַר ליגנערס. האָבן מיר, דער בית־דין אויסגעפֿונען: הגם דעם מיידלס רייד זענען פּלאַפּלערײַען און אָן אַ זינען, ווײַל זי איז שוואַכזיניק — פֿון דעסט וועגן האָבן מיר אַרויפֿ־געלייגט אויפֿן אויבן דערמאָנטן ר׳ משה דעם גרויסן חרם, ער זאָל אויסזאָגן דעם אמת. און נאָך דעם ווי ר׳ משה האָט אויף זיך גענומען דעם גרויסן חרם, איז געבליבן אַז וואָס זי זאָגט אויף אים איז אַ ליגן, און ער דאַרף גאָרנישט מער אויפֿקלערן. בכן האָט ער נישט קעגן זיך קיין שום טענה און קיין שום תּבֿיעה און מען דאַרף נישט לייגן קיין אַכט אויף אירע רכילות. דער דאָזיקער פּסק איז אַרויס פֿונעם בית־דין הײַנט, זונטיק, עלף טאָג אין חודש אָדר שני תּקל״ב לפּרט קטן. דער בית־דין הרבני המופֿלג אַדוננו מורנו ורבנו הגאון אַבֿ־בית־דין, דער אייבערשטער זאָל אים היטן און באַשירעמען, הרבני המופֿלג מורנו הרבֿ יודל מערכינגען און הרבני המופֿלג מורנו הרבֿ מרדכי ליוועך.